

2-СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ БАЁН ЁЗИШГА ЎРГАТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Абдурахмонова Динара Юсуповна

ЖДПУ мустақил изланувчиси

dinara.abduraxmonova10@gmail.com

Аннотация

Ушбу мақола бошланғич синф ўқувчиларининг ёзма нутқини ўстириш йўллари. 2-синф ўқувчиларининг ёзма нутқини ўстиришда баёндан фойдаланишнинг технологияси ҳақида фикр юритилган.

“Таълим-тарбия-бу бизнинг келажагимиз, ҳаёт-мамот масаласи. Шу боис, бу соҳадаги ислохотларни кечиктиришга ҳаққимиз йўқ. Қанчалик мураккаб бўлмасин, мактаб таълимида пойдеворни бугундан мустаҳкам қўйишимиз керак”¹, -Ш.Мирзиёев.

Дарҳақиқат, мамлакатимизда ёш авлод таълим тарбиясига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўғил-қизларимизнинг замонавий билим олиши, юксак маънавиятли бўлиб улғайиши учун зарур шароит яратиш борасидаги ишлар изчил давом эттирилмоқда.

Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз.

Тўла саводхонликка эришишнинг муҳим омилларидан бири, ўқувчилар нутқ маданияти устида ишлаш, уларни оғзаки ва ёзма нутқларидаги камчиликларни ўз вақтида аниқлаш ва тузатишдан иборатдир. Шунинг учун 1-4 синф ўқувчиларига дарс бериш жараёнида турли хил турдаги машғулоти олиб бориш, ўқувчиларда фикрни кенг қўламда ва хилма-хил равишда баён эта олиш қобилиятини ўстириш лозим.

Ўқувчиларнинг нутқ маданияти устида ишлаш уларнинг оғзаки ва ёзма нутқидаги камчиликларни ўз вақтида англаш ва тўла саводхонлик учун курашишнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Миллий ўқув дастури талабига кўра, ўқувчиларда нутқ фаолиятининг тўрт тури: нутқни тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзиш кўникма ва малакаларини босқичма-босқич эгаллаб боришлари талаб этилмоқда.

Бошланғич синфларда ёзма ишнинг баён туридан фойдаланиш, ўқувчиларнинг қайта ҳикоялаш ва мустақил фикрлаш қобилиятини ўстиришда катта ёрдам беради.

Баён-бу ўқиб берилган намунавий матн мазмунини маълум тайёргарликдан сўнг ёзма равишда қайта ҳикоялаш демакдир.

Миллий дастурда иккинчи синф ўқувчилари она тила ва ўқиш саводхонлиги дарсларида ўқитувчилар раҳбарлигида ҳажми унча катта бўлмаган 40-50 сўздан иборат матнлардан саволлар ёрдамида баён ёзишга ўргатиш тавсия этилади.

¹Ш.Мирзиёев раислигида мактаб таълимини ривожлантириш масалалари юзасидан селектор йиғилиши 2022 й. 28 январь

Бошланғич синф ўқитувчисининг олдида иккинчи синф ўқувчиларини берилган тайёр режа асосида баён ёзишга ўргатиш, тайёрлаш вазифаси туради. Ўқувчилар ёзув тахтасига ёзилган саволларни тўғри ўқиши ва уларни маъносини тушуниши, режадаги саволга аниқ жавоб бериши, қайта ҳикоялашда ва ёзма баёнда ўзининг жавобларини режадаги саволлар тартибида бериши лозим.

Ўқувчиларнинг ёзма нутқ малакаларини мустаҳкамлаш учун ўқувчиларни баёнда ўзлари ёза оладиган сўзлардан фойдаланишга ўргатиш лозим.

Иккинчи синф ўқувчиларининг режа билан ишлашидаги асосий талаб уларнинг саволларни тўғри ўқиши ва уларни матн қисмлари билан боғлай олишдир.

Иккинчи синфда биринчи ярим йилнинг бошидан қисмларга бўлинган матнлар билан оғзаки машқлар ўтказиш тавсия этилади. Мана шундай иш турига мисол қилиб, қуйидаги Она тили ва ўқиш саводхонлиги дарслигида берилган “Чумолининг жасорати” деб номланган матн берилган. Ушбу матн юзасидан баён ёзишни ташкил этишда қуйидаги тавсиялар аҳамиятга эга:

1. Қисқагина суҳбат. Ўқитувчи чумоли расмини кўрсатади. Бу расмлар ҳақида тушунчалар беради.

2. Матн ўқитувчи томондан ифодали ўқиб берилади, яна бир ўқувчи томонидан ҳам ўқиб берилгандан сўнг, қуйидаги саволлар ёрдамида матн мазмунини аниқлаб олиш мумкин:

1. Матнда қайси жониворлар ва ҳашаротларнинг номи келтирилган?

(Кўй-кўзилар, какликлар, типратиканлар, тошбақалар ва чумолилар)

2. Ёзнинг ҳароратини билдирувчи қайси сўзлар иштирок этган?

(жазирама, қовжираб, қуёш тиги)

3. Ҳаракатни билдирган сўзларни топинг.

(Ўт кетибди, қоча бошлади, пуркай бошлабди, ўчирилибди)

4. Жонивор ва ҳашаротлар ёнғинни ўчириш учун нимада сув келтирди?

(асалари челақчасида, чумоли оғизчасида, каклик тумшуғида, кўй-кўзилар оғзида).

3. Ҳикоя тузиш учун тайёргарлик. Ўқувчиларга жамоа бўлиб қуйидаги саволларга жавоб топишади, шу билан биргаликда матн мазмунини ва воқеалар кетма-кетлигини англашга ёрдам беради.

1. Ўтлоқда қайси ҳашарот ва жониворлар аҳил-иноқ яшар экан?
2. Нима сабабдан ёнғин келиб чиқибди?
3. Ёнғинни ўчиришга ким биринчи шошилди?
4. Бошқа жонзотлар чумолига нима дейишди?
5. Чумоли нима деб жавоб берди?
6. Чумолининг гапи ўтлоқ аҳлига қандай таъсир қилди?
7. Чумоли тўғри иш қилдими?

Ўқувчилар юқоридаги саволларга жавоб бериш орқали баён матнини яратадилар. Ўқувчилар яратган матн фақат саволларга жавоб тариқасида бўлиб қолмаслигига эътибор қаратиш керак. Матнда фикрлар кетма-кетлиги изчил давом этиши лозим.

Бошланғич синф ўқувчилари учун ёзма нутқ оғзаки нутққа нисбатан бирор қийинчилик туғдиради. Чунки улар ёзув малакаларини мукаммал эгаллаб олишмаган бўлишади. Шунинг учун ўқувчилар саволларга жавоб бергандан кейин, ўзлари қайта ҳикоя қилиб, ёзма баён қилишларига ишонч ҳосил қилгандан кейин ёзишга рухсат берилади.

Баён дарсигача ва шу дарсда ўтказилган имловий тайёргарлик ўқувчиларда баён ёзишга замин ҳозирлайди. Ўқувчилар бутун фикрларини ишнинг мазмунигаан қаратадилар, ҳар бир сўз ва гапни хотиржам ўйлаб ёзадилар.

Шундай бўлса-да, иккинчи синф ўқувчиларининг ишларида хатолар учрайди. Хатоларни бартараф этиш учун ўқитувчи ўқувчиларнинг билимига мос алоҳида торшириқлар беради ва улар йўл қўйган хатоларни тузатади. Типик хатоларга қуйидагилар киради:

1. Ўқувчилар гапнинг бош ва охирини аниқлашда қийналадилар.
2. Гапда бир сўзни такрор ишлатади.
3. Баъзи ҳарф ва бўғинларни тушуриб қолдирадилар.

Хатоларни тузатиш таҳлил ва таркибий иш олиб боришни талаб қилади. Ёзилган баёнлар ўқитувчи томонидан текширилади ва дарсда таҳлил қилинади. Ўқитувчи аввало ўқувчилар томонидан бажарилган ишга умумий баҳо беради. Ҳикоя мазмуни ва торшириқнинг мазмунини эслатади. Сўнгра икки-учта яхши ёзилган ишни ўқиб беради. Ўқитувчи томонидан бажарилган ишга қўйилган баҳо изоҳланади. Шундан сўнг ўқитувчи бошқа ишлардаги умумий камчиликларни кўрсатади. Агарда гап режадан

чикиб кетса, гапни нотўғри тузиш ва бошқаларни шарҳлайди. Хатосиз ёки хатоси жуда кам бўлган ишлардан биттаси муҳокама қилинади. Ўқитувчи ўқувчилар ишига қўйилган баҳога лойиқ-нолойиқлигини тушунтиради. Ўқувчилар эса йўл қўйилган хатоларини қандай тузатиш йўлини аниқлайдалар: гапни қандай тузиш, тушириб қолдирилган сўз ёки гапни ўрнига қўйиш, қайси сўзларни бошқасига алмаштириш ва бошқалар ҳақида фикр юритадилар. Шундан сўнг ўқитувчи ўқувчиларни рағбатлантиради ва муҳокамани тугатади.²

Демак, оғзаки ва ёзма нутқ маданияти мактабда ғоят муҳим масалалардан ҳисобланади. Шунга кўра, ўқитувчи она тили ва ўқиш саводхонлиги дарсларида ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстиришга, уларни баён ва иншо ёзишга ўргатишга алоҳида эътибор қилиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. М.Умарова, М.Набиева Баёнлар тўплами: (бошланғич синф ўқитувчилари ва ўқувчилари учун)-Т.:”Нисо полиграф”, 2013.-160 бет.
2. А.Ғуломов, Б.Қобилова Нутқ ўстириш машғулоти-Т.; Ўқитувчи, 1995.-160 б.
3. С.Матчон, Ҳ.Бакиева, Х.Ғуломова, Г.Холбоева Бошланғич синфларда она тили ўқитиш методикаси-Т.: “Ишонч ҳамкор нашриёти”, 2021.
4. И.Аъзимова, К.Мавлонова, С.Қурунов, Ш.Турсун “Она тила ва ўқиш саводхонлиги” 2 синф Т.; 2021.

² М.Умарова, М.Набиева Баёнлар тўплами: (бошланғич синф ўқитувчилари ва ўқувчилари учун)-Т.:”Нисо полиграф”, 2013.-160 бет